

Szlovák hetilap nyelvről, nemzetről, szomszédságról (Lapozgató a Literárny týždenník 1991. évfolyamából)

A rendszerváltozás előhírnöke volt. A „konszolidáció” repedezésének csalhatatlan jeleként két évtized után az első igazi szlovák irodalmi-kulturális hetilap.

Az újrakezdés szellemi izgalma megfáradni látszott, s a politikai erjedés újsajtójában tán kissé el is fásult. A változás előtti csatázóknak mindenütt bekövetkező sorsa érte utól. 1991-től új főszerkesztő jegyzi.

Lapozgatónk bevezetéséül Pavol Števcík főszerkesztőnek *A folyóirat a folyó időben* című programesszéjéből idézünk, amelynek első gondolata a folyó idő a folyóiratban. Ez a forradalom utáni idő. És a forradalom karmesterei meg manipulálói is bizony néha éppen a születőben lévő sajtószabadságot és demokráciát kérdőjelezik meg a gazdaság mindenhatóságával, a támogatás megvonásával. Kemény kérdés. Vagy lesz támogatás, főleg állami – és akkor lesznek újságok, vagy nem lesz semmi, nem lesz dotáció, de akkor nem lesz szellemi táplálék sem az újjászülető polgároknak. A sajtóra pedig ugyancsak nagy szüksége van a demokráciának Szlovákiában is, ahol a remélhetően fennmaradó *Literárny týždenník*nek elsődleges szellemi feladata annak munkálása, hogy a szlovákság nemzet legyen a többi nemzet között, két- és többoldalú együttműködésben. Végre immár komplexusoktól nem terhelten, nem szolgálai és nem kéregetői módon, hanem szuverén felelősségtudattal a saját nemzeti szabadság megteremtésében.

Nem titkolja Pavol Števcík, hogy a folyó időben a nemzet a szlovákság elsődleges problémája. Bergyajev orosz filozófust idézi, akit kérlelhetetlenül félreállított a szovjet gyakorlat az alábbi gondolatmenetéért is: „Az ember nemzeti mivoltán keresztül tagozódik be-az emberiségbe, nemzeti nem absztrakt emberként. Az ember nem ugorhatja át a létnek egy egész fokozatát, mert ezzel elszegényedne és üres maradna. A kultúra sohasem volt és sohasem lesz absztrakt módon emberi, hanem mindig konkrétan az: vagyis nemzeti, individuálisan nemzeti, és csakis ebben a maga milyenségében haladhat az általánosan emberi felé.” A szlovákság mindedig eltúrt és kegyesen tudomásul vett pótkocsi volt Csehszlovákiában és Cseh-Szlovákiában. Mostantól kezdve mindennap és mindenütt szuverén szubjektuma kíván lenni. Ennek munkálása a szlovák írók és minden alkotó feladata a publicisztika területén. S e publicisztika nem is csak a prózaíró, a költő és a kritikus dolga, hanem a tudósé, a közgazdászé, a filozófusé, a nyelvészé - egyszóval minden alkotó elméé. Ez a nemzetemelő, nemzetteremtő feladat parancsolóan szabja meg minden alkotónak, hogy nem élhet csak mesterségének, hanem szűkebb szakmájának kérdéseivel szüntelenül tanítania kell nemzetét a publicisztika eszközével.¹ Ez a Literárny týždenník programja. Elmondhatjuk, hogy ezt a feladatot mindenképpen betölti. A pluralizmus szellemében és gyakorlatával. A hajdan volt és jelenlegi prago- vagy bohemocentrizmus elvetése, a Štefánikra féltékeny Šrobár példájának alkalmazása Vladimír Mečiar és Milan Kňažko mai viszonyára – lehetne az egyik pólus.² Az írországi válság tanulságainak a brit történettudományból kölcsönzött alkalmazása – ugye milyen rokoníthatóság van Eötvös József egykori tanulmányával, a Szegénység Irlandban-nal – a cseh-szlovák viszonyra.³ Ez lehetne talán az átmeneti. A másik pólus viszont arra figyelmeztet, hogy a szlovákság asszimilálását Csehországban nem a cseh nemzet találta ki.

Sárka Henová feleli ezt Roman Kaliskýnak és Ján Bobáknak félmillió csehországi szlovák sorsán háborgó írásaira. Félmillió szlovák számára a cseh országrészekben egyetlen szlovák iskola létezik Karvinában. Ez igaz, mivel minden kísérlet csődöt mondott további iskolák létesítésére. Ebben az egyetlenben is csökkent a tanulólétszám annak ellenére, hogy kiváló tantestület, szép környezet, modern épület áll rendelkezésre. Csakhogy a szlovák nemzetiségű szülőknek Csehországban sem lehet megszabni, hogy éppen ebbe és ne más

iskolába adják gyerekeiket. Az utóbbi húsz évben pedig éppen szlovák részről, Husák, Plevza, Okáli és Haraksim kifejezett érdektelensége miatt nem nyitottak szlovák tanítási nyelvű intézményeket, mert ugyebár minden csehszlovák pártállampolgár rendelkezett minden emberi joggal. Meg milyen furcsa dolog lett volna cseh-morva területen szlovák, Szlovákiában pedig cseh nemzetiséggel, kisebbséggel vesződni. És megint csak nem a cseh vagyis a szlovák nemzet bűne volt a szlovák-cseh lakosságcsere sem a második világháború után, amikor szlovákiai és más nemzetiségű lakossággal kellett benépesíteni a németek helyén Nyugat-csehországot. Sőt! Nem ritkán a Magyarországról, Romániából úgymond vissza- vagy hazatelepített szlovákokkal.⁴

Matematikus, a természettudományok doktora az a František Mikloško, a Szlovák Nemzeti Tanács elnöke, akivel éppen egy éve készült az a riport, amelyből kommentár nélkül készítettem kivonatokat.

Ha akarjuk, ha nem, a sors mindörökre összeköt bennünket a magyarokkal. Összekeveredtünk, ezeréves közös történelmünk fűz össze bennünket. Nem szeretem a világfájdalmaskodást, mert attól csak egy lépés az agresszivitás, a bosszú, de egyben a szolga-komplexus, ami passzivitásba torkollik. Ne csak másokban keressük a hibát! Van egy tulajdonságunk, amelyet a szomszéd nemzetek nem ismernek: az irigység. Az irigység, amely lehetetlenné teszi, hogy tehetségeink láthatóvá váljanak. Ne higgyük, hogy Európa csak velünk mostoha. Mindenkiel szemben az, aki kevésbé aktív. Az európai civilizáció egyének hatalmas aktivitásából nőtt ki. Rajtunk a sor. Valamikor úgy tűnt nekem, hogy az egynemzetű, tehát nemzetiségi nélküli államok vannak előnyben. Ennek a fordítottja is igaz lehet. Az egynemzetű államokban ugyanis megfigyelhető a kevélység tendenciája. Ezt a lengyeleken veszem észre, akiket egyébként nagyon kedvelek. Egyszer nekik is szembe kell majd nézniük lelkiismeretükkel, mit csináltak 6 millió sziléziai némettel. Hasonlóképpen a magyaroknak is a 300 000 szlovák miatt, akiből mára semmi sem maradt. A kisebbség minden nemzet megtisztító eleme lehet. A kisebbség az államnemzet lelkiismerete. Mindig zavar kissé a szlovák szó. Ha van *Sbvensko, Slovenka*, miért nincs *Sloven*? A *szlovák* elnevezés mintha valami nem egészen felnőtt embert sugallna.⁵ ...

A pluralizmus érvényesülésének jegyében olvasom Ladislav Rybár sorait az alföldi szlovák levándorlókról. (Nem helyes a kivándorló, mert a felföldi szlovákok le, legfeljebb átvándoroltak Magyarhon-Uhorsko északabbi megyéiből délebbiekbe. Hazán, államon belül, nem külföldre!) Megtudjuk belőle, hogy a magyarok általában tótoknak nevezik a szlovákokat; s ez a *tót* szó a *to-ten* mutatónévmásból származik és pejoratív hangulatú, mert műveletlen parasztot (sic!) is jelent; a 19. század az intenzív és tekintet nélküli magyarosítás időszaka, amire a Horthy-kor tette fel a koronát. A kommunista rezsim formálisan rendezte ugyan a nemzeti kisebbségek sérelmeit, gyakorlatilag azonban még a nemzetiségi lét füstölgő parazsait is kioltotta. Engedélyezték a kisebbségi egyesületeket és folyóiratokat, amelyekből azonban hiányzik a szlovák nemzeti szellem. Munkatársaikat rendszeresen zaklatták. Ezért őszinte tiszteletet, csodálatot érdemelnek mindazok, akik még 1945-1989 között is szlovák nemzetiségűnek és anyanyelvűnek vallják magukat. – Sőt! Ez a félévszázadnyi egybemosás még nagyvonalúbb, hiszen Fényes Elek 1867-es statisztikájától jut el a szerző a mai magyar, 9000 szlovákot kimutató statisztikáig. És anélkül, hogy a lakosságcsereéről egyetlen szó is esne – ami pedig éppen a kommunista elhallgatási gyakorlat érvényesítése! –, következik a szembeállítás a szlovákiai magyarokkal, fenyegető sorokkal: „Mindig lesznek olyanok, akiknek mindig minden rossz, akiknek minden kevés, akik nem találják itt a helyüket. Nos, azoknak azt kell tanácsolni, keressenek valahol másutt otthont, kár szenvedésük minden napjáért ezen a barátságtalan, idegen földön. A szlovákoknak a jövőben figyelmesen, rugalmasan, bölcsen kell rendezniük a kisebbségi kérdést, de mindenekfölött igazságosan. Eddig és nem tovább.”

És a cikk tanulsága: Szlovákia 200 000 lelket adott az Alföldnek abból a kevésből, amije volt. Embereinek három évszázados magyarországi élete, munkája, életrevalóságának eposza, a szlovák nemzet történelmének kitörölhetetlen szakasza. Ladislav Rybár emlegetett egy 1988. évi pozsonyi konferenciát, amelyen öttagú budapesti pszichológus-küldöttség vertrszt. Békéscsaba történetéről és a szlovák-magyar közös történelemről vitatkozva szlovák részről megállapították, hogy minden eredmény és teher közös volt. Hogy a szlovákok jelen voltak a tatárok elleni harcokban, a Dózsa- és a Rákóczi-felkelésben és a török elleni háborúkban. Jelen voltak az Alföld rekultivációjáért vívott közös küzdelemben és az Alföld visszatérítésében az európai civilizációba. A budapesti vendégek csendben maradtak, meglepetten nézegettek, mert soha semmit sem hallottak a szlovákok eme részvételéről. A delegáció egyik hölgytagja végre kimondta: „Nos, igen, ez logikus. És most már végre tudom, miért van Csabán szlovák gimnázium.”⁶

Milan Rúfus írta még 1968 táján, miként árulkodik a nyelv a szlovákság tudatlanságáról önnön történelmi-kulturális értékeivel kapcsolatban. Bizony, időszent ez ma is. A lap egyik glosszájában, a naplórovatban olvashatunk a visegádi hármas találkozórol, amelynek kiküldött rádiótudósítója magyar királynak, *maďarský král'* -rak nevezte Károly Róbertet, Visegrádot Maďarsko-Magyarország központjának, az 1335-ös találkozót magyar-cseh-lengyel egyezménynek, az úgynevezett cseh út Magyarország-Maďarskóba vezetett – holott már az általános iskolások tudják, hogy az 1918 előtti Uhorsko-Magyarhon soknemzetiségű állam volt, amelyben uhorsky és madarsky király uralkodott, és az országot sem Madarskónak, hanem Uhorskó-rak kell hívni szlovákul.⁷

A szlovákságnak hosszú harcot kellett folytatnia nyelvének önállóságáért, létéért már a szláv ábrándok világában, persze elsősorban a cseh nyelvvel szemben. És ráadásul saját nemzeti reprezentánsai voltak a magyarhoni szlovák nyelv irodalmivá tételének legádázabb ellenfelei. Ján Kollárról és Pavol Josef Safárikrl van szó. Az irodalomtudós Augustín Maťovčič írja erről: „Szomorú, hogy ebben a cseh liberálisok és a szlovák konzervatívok manipulált Stúr-ellenes akciójában Kollár és Šafárik játszotta a főszerepet – övéi ellen. Milyen tanulságos a történelem, ismétlődött és ismétlődik a legkülönbözőbb formákban. Hogy is írta Kollár Stúréknak? „Soha nem vártuk volna maguktól ezt a drótosnyelvet, sem ezt a herélőnyelvet, sem a kocsisnyelvet, sem a szemétdombnyelvet, sem a konyhanyelvet...”

És ismét Matovčik: „A 48-as forradalom utáni, a szlovákok számára annyi csalódással teli időben új formát kapott az önálló szlovák nyelvért folyó harc. És itt megint Kollár került előtérbe, ezúttal a bécsi udvar kormánytanácsosaként, akinek javaslatára az úgynevezett ószlovákok, vagyis a szlovákokkal életre keltett csehet vezették be hivatalos nyelvként Bach rendszerében.”⁸

Ladislav Kačič joggal állapította meg, hogy az utóbbi két év társadalmi változásai, az inkább csak látszólagos demokrácia mellékterméke a nyelv általános romlása. A szlovák nyelvet áradatként öntötte el a „technokraták kiherélt nyelve”, tele idegen szavakkal. A szlovák nyelv siralmas állapota a társadalom egészének hű tükörképe. Ezért minden nyelvféltő ember várakozó örömmel köszöntötte a szlovák nyelv új helyesírási szabályzatát. Ám az örömbe keserűség vegyült a régi nemesi családnevek írásának szabályozásával kapcsolatban. Hivatkozik Milan Zemkónak a *Kultúrny Život* 1991. 40. számában közölt írására, amelyben joggal állapította meg, hogy történelmietlen módszerről van szó. Kačič még tovább ment. Keserűen írja, hogy a régi magyar családi nevek mai szlovák átírási szabálya – a Pázmán, a Szentiványi-Svătojánsky és a többi – megfosztja a holtakat saját nevük jogától. Pedig csakis ezen a jogon kellene alapulnia a mai gyakorlatnak, amit minden kultúrnemzet tiszteletben tart. Annak feltételezése, hogy egyszer majd találtatik bizonyíték e családok szlovák nyelvű névformáira, nem jogosít fel senkit az erőszakos névváltoztatásra. Ez a módszer tipikusan a letűnt rendszer normalizációs időszakára jellemző. A tudósnek ugyanis csakis a tényekből, a bizonyítékokból szabad kiindulnia.⁹

Ismerjük *A külföldi szlovákok és az anyanyelv* című Matica-kiadványt, nagyrészt külföldi szlovákok tollából. *A Literárny týždenník*ben Igor Thurzo szemlélte a még 1988-ban rendezett konferencia anyagából összeállított kötetet. Az alföldi szlovákok a legelső között támogatták a régi Maticát. A francia társadalom kéréseivel szemben, ott nyíltan csak a francia kultúrához volt szabad tartozni. Hasonló volta helyzet Magyarországon és Lengyelországban. Ám a recenzens éppen az egyik magyarországi előadóval – Ondrej Medved’ – polemizál, aki szerint a magyarországi szlovákság a legszegényebb társadalmi réteghez tartozik. Thurzo szerint ezt éppen az ugyancsak tehető alföldi szlovákok cáfolják.¹⁰

A népzene kutató Oskár Elschek is megszólal a števceki program szellemében *Polgár, politika, mindennapi dolgok – és az „állam”* című terjedelmes esszéjében.

Elgondolkodtató írásának kulcskérdése az alulról szerveződő demokrácia létének biztosítása. Az aszimmetrikus csehszlovák modell – vagyis van Szlovák Tudományos Akadémia, de csehszlováknak nevezetük, s ugye volt Csehszlovákia Kommunista Pártja és Szlovákia Kommunista Pártja, de cseh kommunista párt nem volt – szóval ez a modell helyére lépő pozsonyi központi struktúrák kialakulása sincs ínyére. A demokráciához és az öngazgatáshoz ugyanis egyetlen út vezet: Döntsenek saját ügyeikben közvetlenül a brnóiak, ostravaiak, kassaiak, zsolnaiak, szellemi és anyagi produktumaik nagyobb részével rendelkezzenek maguk az egyes régiók, helyi önkormányzatok. És a november utáni politikai kuszáltság fölötti csalódásának kifejezése után, amiből nem hiányzik a szlovákság soha meg nem valósult reménye az önrendelkezésre a pragocentrizmussal szemben, így folytatja: „Gondolatzárásul kiélezttem nemzeti megjegyzéseimhez egy személyes élményt fűzök hozzá. A háromnyelvű Pozsonyban nőttem fel, magyar óvodába jártam, német elemibe, a többi iskolám szlovák volt. A háromnyelvűség nem volt és ma sem egyszerűen nyelvi dolog, hanem az együttélés, a kölcsönös megismerés és elismerés, a kulturális értékek cseréje, a kölcsönös tisztelet az idegen és a saját iránt... Munkatársaim voltak cigánymuzikusok százai, baráti szálak fűznek lengyel és magyar kollégák tucatjaihoz... A kölcsönös tolerancia minden emberi kapcsolat alapja.”¹¹

Nagy cikket közölt a lap Rudolf Baláz besztercebányai megyéspüspök tollából *Nem diadal, hanem szolgálat* címmel. Az írás maga az ember, a hit belső megújulása, nem külső fitogtatása. Besztercebánya főpapja örült a népszámlálásnak, és még jobban egyik esperese panaszának, aki szerint az emberek jelentős része nem vallja be egyházhoz tartozását a kérdőíveken. A statisztikai kereszténységnél többet ér az igazi, a belülről az. A püspök reménye szerint a keresztény szolgáltató alázat a szlovák nemzeti megújulásban is meghozza maga gyümölcsét.¹² Ehhez segíthet a szlovák Jozef Tomko bíborosi kalapja, netán a békés ismerkedés és tolerancia magyar és szlovák katolikusok között a komáromi magyar püspökség ügyében is. Mert bizony eleddig egyház és nemzet – éppen a szlovák fejlődést tekintve – ugyancsak egybefonódott. S ha a szlovák egyház a katolicizmus nemzetfölöttiségével indokolja a komáromi magyar püspökség fölösleges voltát a Týždenník hasábjain, az nincs éppen összhangban Svetoslav Veigl örömeinek kifejezésével a lap egyazon oldalán. Sok bíboros került már ki a múltban a szlovák nemzetből: Rudnay Sándor, a nagy szlovák esztergomi érsek, Csenoch János, Haulik György – de mindezek Magyarhon-Uhorsko bíborosai voltak... Most azonban Jozef Tomko és Ján Chryzostom Korec, akivel együtt a pápa az önálló szlovák egyháztartományt is megadta, s ezzel ismét legalizálja a szlovák nemzeti és állami szuverenitást és egyben a Szlovák Köztársaság déli határait. Ez a jutalom a hűségért a Cirill–Metód hagyományhoz. Bárha a szlovák nemzet mint egész felfogná e kitüntetés nagyságát!¹³

Ján Bajának a szabad világról írt. E szabad világnak szerinte kényelmesebb egységes államokkal tárgyalni a szabadabbá vált keleti blokkban, mint államszövetségekkel, netán nemzeti szuverenitásra törekvő alakulóban lévő államokkal. Magyarán: inkább Csehszlovákiával, mint Cseh-Szlovákiával, azaz a csehekkel. Nem tagadja Bajának e

szempont mákszemnyi igazságát, de határozottan elveti a belőle kialakuló szlovákellenes kampányt. Ami odáig fajult, hogy a Szlovák Köztársaság polgárainak szuverén államisági igényei szeparatizmusnak, nacionalizmusnak, antiszemitizmusnak, istentelen nemzetiségi összeférhetlenségnek minősülnek a Baltikum vagy a FÁK köztársaságainak hasonló törekvéseivel szemben. És a szövetségi – értsd cseh – politikának meg kell felelnie a Nyugat elvárásainak. Persze az okos nyugati partner felfogja Szlovákia ambícióit. Nemigen kényszeríti különválásra. Csak azt kívánja, hogy békés eszközökkel oldja meg az államjogi problémákat. Kész elfogadni Cseh-Szlovákia konföderatív államjogi berendezését is. Az eredmény Prága vezető szerepe. A mondatok súlyosak, miként a közeli s távoli régióink helyzete. Idézem: „A szabadság világa forog tovább. Jugoszláviában és az egykori Szovjetunióban is –, csak Cseh-Szlovákiában forog már hagyományosan lassabban. Ahelyett, hogy a társadalmilag szerves átmenetre törekednénk az új rendszerben, megint csak a hagyományos revansizmust gyakoroljuk, és raboljuk saját történelmünket. A kommunista revansizmus 1948-ban rombolta a masaryki demokráciát, a hetvenes évek normalizációja rombolta a hatvanas évek végének megújulását; a bársonyos forradalom rombolja... Ez a mai revansizmus új eszmények nevében nem rombol-e néha tulajdonképpen mindent?”¹⁴

Bevallom ez a lapozgató meglehetősen egyoldalú. Nemzet, nyelv, magyar vonatkozások. De az e téren megnyilvánuló sokrétűség látható a hetilap recenziórovatában, az izgalmas ablaknyitásokban a világirodalom eddig elzárt területeire. És nem szóltunk a képzőművészetről, filmről, színházról, szervezeti életről. De a „favorizált” témákból is válogathattunk volna sokkal többet! Igencsak javíthatnánk a magyar–szlovák kapcsolatokon, ha minden kommentár nélkül egymás nyelvén is kiadnánk egymás sajtójának egy részét. Nem hiszem, hogy a *Literárny týždenník*nek legalább kétharmada ne keltene érdeklődést a magyar olvasók körében. Hiszen akár a karjuk, akár nem, akár akarják a szlovákok, akár nem, rólunk is szól. Nekünk is! Csak olvasnunk kellene, s ugyanígy olvasnák a mi lapjainkat odaát. Akkor nem járhatnánk úgy, mint az a bizonyos pszichológus hölgy a békéscsabai szlovák gimnázium létének felfogásával. Vladimír Minác írja, hogy a szlovákok nem akarják a régi ellenségeskedést. Ehhez pedig kiváló eszköz lenne kulturális sajtónk kölcsönös hozzáférhetővé tétele.

Käfer István

Jegyzetek

- 1–4 1991. 15., április 12.
- 5 1991. 12., március 22.
- 6 1991. 36., augusztus 30.
- 7 1991. 16., április 29.
- 8 1991. 14., április 5.
- 9 1991. 47., november 22.
- 10 1991. 14., április 5.
- 11 1991. 17., április 26.
- 12 1991. 25., június 21.
- 13 1991. 26., június 28.
- 14 1492. 5., január 25.